

УДК

Г. С. Яроцька

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри прикладної лінгвістики

Е. А. Азулай

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
магістрант кафедри прикладної лінгвістики

ЕТИМОЛОГІЧНІ, ЕТНОКУЛЬТУРНІ ТА КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МЕНСОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мета статті – визначення структури асоціативно-вербальної мережі українських менсонімів у свідомості сучасних українців та виявлення їх етимологічних, етнокультурних особливостей. Об'єктом аналізу є – кодифіковані назви місяців української мови та асоціативні реакції на ці назви. Предмет дослідження – лінгвокультурні та когнітивні чинники утворення назв місяців в українській мові. Результат дослідження – уточнення походження назв місяців та класифікація різнопланових асоціативних реакцій на них. З'ясовано, що назви місяців не є замкнутою системою онімів і часові маркери змінюються з новою провідною діяльністю. Висновки: кожен місяць оцінюється з точки зору сприятливості – несприятливості для респондента, має емотивні характеристики. Час мислиться знаковими подіями в житті суспільства. Якщо вересень в період формування назв мав мотиваційні чинники, пов'язані з рослиною верес, криком птахів чи обмолотом зернових (верештати), то в сучасному суспільстві вербальні реакції на менсонім вересень представлені переважно ойкодонімом школа. Назви місяців не є замкнутою і сталою системою онімів: асоціації представлені як суто темпоральними маркерами, так і фітонімами, зоонімами, космонімами, ойкодонімами, міфонімами. Практичне застосування дослідження – доповнення асоціативного словника української мови.

Ключові слова: назви місяців, асоціати, українська мова, етимологія, хрононіми.

Вивченню менсонімів присвячено роботи мовознавців таких мовознавців, як Л. В. Станінова, М. П. Кочерган, С. В. Шевчук, С. А. Реммер, Чжоу Шао Бо, Ю. В. Неклесова та інших. Проте, дослідження асоціативно-вербальної мережі українських менсонімів проводиться вперше. Отже, актуальність та новизна дослідження зумовлена тим, що менсоніми хоч і перебували в полі зору лінгвістів, але не аналізувались когнітивні чинники та асоціативні реакції щодо календарних місяців.

Менсоніми – власні назви на позначення місяців від лат. *mensis* – місяць та *опоте* – назва, ім'я. Менсоніми як розряд хрононімів належать до етноцентричних та циклічних часових назв. Першими тілами, які відігравали важли-

ву роль у процесі категоризації часу, були сонце і місяць, отже, системи онімів, що ґрунтуються на сонячному і місячному календарях, є космоцентричними. Нами сконцентровано увагу на менсонімах тому, що онтологічно місяці пов'язані з природним часом українців, часом землеробського соціуму з його уявленнями про коло року і роду та типовими культами сонця, води, рослинності.

Мета – виявлення етимологічних, етнокультурних та когнітивних особливостей менсонімів української мови як розряду хрономімної лексики, встановлення провідних асоціацій на назви місяців.

Матеріалом дослідження стали кодифіковані назви місяців в українській мові, 30 анкет за методикою вільного асоціативного експерименту (далі – ВАЕ) на виявлення асоціативних реакцій на назви місяців сучасного календаря. Експеримент передбачає від 1 до 3 вербальних реакцій на назву місяця від кожного респондента, що класифікуються за частотністю проявів.

Від найдавніших часів Місяць був для слов'ян одним часів із найважливіших орієнтирів часу і простору. Уперше, за матеріалами І. І. Срезневського, лексему *місяць* засвідчено в 1124 році. У пам'ятках періоду Київської Русі назву «місяць» ужито в кількох значеннях: “небесне світило”, “серповидна краса”, “одиниця виміру часу” [8, т. 1, с. 250–252]. Словник В. В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» визначає місяці як «проміжки часу (від 28 до 31 доби), на які поділяють рік у сучасному календарі, не узгоджені з фазами цього небесного тіла» [2, с. 369].

Для конкретизації самого поняття *місяць* потрібні були певні темпоральні маркери, що були здатні надати кожному періоду розпізнавальних ознак. Розглянемо походження і етнокультурну специфіку українських менсонімів.

У *березні* сонце повертається на літо, починається новий цикл життя, про що свідчив і початок в цьому місяці нового календарного року за язичницьких часів. Загалом у слов'ян переважає походження назви цього місяця від *берези*. Словники етимологію назви береза пов'язують з індоєвропейським коренем * *bhreg-* * *bhrg-* «блищати, світлий» [9, с. 10]. Біла кора з чорними рисками мала привернути увагу своєю несхожістю на інші дерева. За народними спостереженнями, початок сокоруху у беріз вважався найсприятливішим часом для прокладання першої борозни, а час, коли на березі з'являлося зелене листя – найкращим для посіву ярових культур. Якщо сокорух у дерева був сильним (про це дізнавалися під час добування соку) очікували достатню кількість опадів влітку. Як господарський орієнтир основних польових робіт і прогностик назва рослини започаткувала назву місяця. Той факт, що березнем в давнину починався рік, підтверджує народна поетична метафора – *ранок року*.

Переважаюча кількість реакцій ВАЕ на назву *березень* (34%) – фітонімні та відфітонімні асоціації: *квіти/цвєты*, «*котики*», *перші квіти*, *проліски*, *мімози*, *береза*, *дерева*, *підсніжники*, *тюльпани*. Септоніми 8 *березня*, *жіночий день*, *Міжнародний жіночий день* становлять 24% реакцій. Святкові атрибути по-

дарунки представлені у 5% відповідей. Серед результатів представлені реакції першого і другого особистісного темпорального кола – *день народження (сестри, доньки)* – 5%. Спостереженнями за неживою природою (6%) зумовлено виникнення колоративу *просінь* та просторової метонімії *розквіт природи*, асоціації *струмок*. Несприятливі погодні умови зумовили реакції (5%) *бруд, відлига*. Зоонім *птахи* (2%) – наслідок спостережень за живою природою. Космоніму *сонце* відповідає 5% асоціативних реакцій.

Найпоширенішою давньою назвою менсоніма *квітень*, як засвідчують історичні джерела, був *цвєтєнь* – “пора цвітіння”. С. В. Шевчук зазначає: «Назва *квітень* етимологічно пов’язується з настанням весни як пори розквіту рослин. Мала ще фонетичний дублет – *цвітєнь* (від *цвісти*) з початковим сполученням *цв-*, що є історичним відповідником *кв-*. Найбільш прийнятна етимологія назви *квітень* – старослов’янське слово *květъ* – квітка [11, с. 185]. Назва *квітень* віддзеркалює особливе декоративне світовідчуття нації, що по аналогії з природою прагне прикрасити, заквітчати оточуючий світ.

Асоціацій з первинною семантикою кореня *квітка* та фонетичного дублета *цв-* за результатами ВАЕ отримано 40%. Фітонімні маркери – 34%: *проліски, перші тюльпани, підсніжники/подснежник* (рос.), *одуванчики* (рос.), *бруньки, зелена трава/травка, зелень*. Серед реакцій спостерігаються агронеми (6%): *город, рассада* (рос.), *садівництво*. Стан навколишнього середовища зумовив 16% асоціацій: *бездоріжжя, тепло, крапель, нестійка погода, холод і тепло*. Космоніму *сонце* належить 6% асоціативних реакцій. Виявлено циклічні геортоніми (6%): *Пасха, Великдень, день космонавтики*. Перше темпоральне коло *день народження* представлене 4% відповідей респондентів, інший темпоральний маркер канікули – 4%. Стан мовця проявився в індивідуальній реакції *радість* (2%).

Травень отримав назву від *трави*. Похідне від праслов’янського дієслова **trouti* – «терти», «з’їдати», і означало все, що можна з’їсти (пор. зі страва) [2, с. 432-433]. В народній традиції існувала назва *травник* – на середину місяця припадав період збору лікарських рослин. Закріплення менсоніма *травень* в українській мові пов’язано насамперед з тим, що трава відігравала особливу роль не тільки в якості джерела харчування для худоби, але й була елементом магічних практик (кличання), збір трави-зілля у певні дні забезпечував боротьбу із хворобами. Таким чином назва місяця закріплювалася як на рівні господарських, так і сакральних практик.

Вагома кількість асоціацій ВАЕ представлена фітонімними маркерами (42%): *зелень, квіти, бузок/сирень* (рос.), *квітування дерев, цвіт яблунь, зелена трава, клубника* (рос.), *листя*. Виокремлено геортоніми (17%): *День Перемоги /9 травня, Великдень, День матері* та атрибути свят *парад* (3%), асоціати з ритуальними стравами *паска* (3%). Родинне коло в асоціаціях становить 3%: *мати, рідня*. Космоніму *сонце* належить 9% асоціативних реакцій. Різні види діяльності представлені у 6% відповідей респондентів: *екзамени,*

закінчення навчального року, саджання картоплі, техогляд. Місяць травень асоціюється із відпочинком (3%) та його формами пікнік, природа, прогулянки, шашлыки (рос.).

Менсоніму червень дав назву червець – різновид жучка кошенілі, з якої добували червону фарбу. Барвник червець йшов переважно на фарбування військових знамен (червлений стяг), з нього виготовляли фарби і рум'яна. За барвником, що не змивався водою і не вигорів на сонці, спеціально приїжджали купці з багатьох європейських країн. Тоді й Чорне море, що ним пливли в Україну іноземці, називали Червним [1]. Менш вірогідним є пояснення назви від досягання суниць та черешень, цвітіння маку й півонії, а також від того, що в цей час найяскравіше світить сонце.

Лексичне поле «ягоди» в реакціях на назву червень (за даними ВАЕ) становить (29%): черешні, суниці, полуниці, вишні, клубника (рос.), перші ягоди/ягоди. Асоціації відпочинку (22,5%): відпочинок, канікули, відпустка, поїздки, спати до обіду, екстрагідронім море та його частина – пляж. Частка фітонімічних асоціатів – 7.5%: квіти, кульбаба, липа, півонія. Космоніму сонце належить 5% асоціативних реакцій. Несприятливі метеорологічні явища (6%) стали причиною асоціатів спека, грім, дощ. Темпонім літо присутній у 6% асоціацій. Емоційний і фізичний стан проявляється в різнопланових асоціатах (3%): радість, спрага. Виявляються сенсорні асоціації (3%) запах літа та червоний колір. Родинне коло представлено асоціацією сестра (1,5 %).

Менсоніму липень назву дала липа, що цвіте в цей час. Мотиваційний фактор утворення назви дерева – його липкий сік [5, т. 2, с. 215]. На Поділлі побутує діалектна форма липець. Слово липець – полісемантичне і позначає також липовий мед. Час цвітіння липи і збір липового меду липця – основні мотиваційні фактори кодифікування назви липня.

Первинна семантика кореня липень наявна в 5% асоціацій ВАЕ: липа (3%), липовий цвіт (2%). Виділено асоціати, пов'язані з відпочинком (31,5%): відпочинок, канікули, відпустка, поїздки, футбол, екстрагідронім море (11%) та його частина – пляж (3%), гідронім річка (1,5%), гіперонім вода (1,5%). Несприятливі атмосферні явища склали (22%) реакцій: спека, жара, дощ, роса, сприятливі (1,5%): веселка. Присутні реакції, що зумовлені фруктами (9%): фрукти, груші, яблука; овочами (4,5%): помідори, овочі. Агроніми сіно, жнива спостерігаються в 3% реакцій. Емотивні і фізичні реакції респондентів склали 6%: радість, щось м'яке і добре, спрага.

Назва місяця серпень пов'язувалась у давнину з періодом жнив і походить безпосередньо від назви ручного знаряддя для збирання хлібів – серпа. З і.-е. *serp-«серп, кривий гак» [3, т. 4, с. 220]. Словник І. І. Огієнка фіксує і давнішу назву косень. Колись основним знаряддям праці на збиранні трав, хліба були коса та серп.

Первинна семантика кореня серпень від серп наявна в 5% асоціацій. Різні види діяльності та їх наслідки складають 26% асоціацій ВАЕ: жнива, кон-

сервація, робота, перший врожай/урожай. Виділено асоціації, пов'язані з відпочинком (12,5%): *відпустка, закінчення/кінець канікул, велосипед, прогулянки*. Складова асоціацій з фруктами 12% – *яблука, фрукти, антонівка, груші*; з овочами 13% – *картопля, овочі/овочі*; з ягодами 6% – *виноград, кавуни*. Несприятливі атмосферні явища склали (22%) реакцій: *спека, жара*. Гідроніми *море і річка* представлені 3% відповідей. 3% асоціацій, зумовлених фітонімами: *травы (рос.), цветы (рос.)*.

Менсонім *вересень* традиційно розуміється похідним від *вересу* – вічнозеленого куща, що квітує з серпня і до кінця жовтня. Спільнослов'янська назва рослини **versъ*. Але в мові східних слов'ян фіксується і лексема **verskati* – голосно і пронизливо кричати (пор. із білоруською лексемою *веращцаць*). *Верещати* – звуконаслідувальне слово. Звідси *вереск* у значенні голосного крику. Місяць позначено на найдавніших календарях сітими – знаком полювання саме на птахів. Тому версія походження від звуконаслідувального **verskati* ймовірна.

Словники фіксують версію *верештати* – молотити. Таким чином, з переходом до землеробства місяць, коли провідною діяльністю було в'язання снопів і обмолочення зернових та льону, міг отримати назву від *верити-вергати* від і.-е. кореня **uer(e)g* «схилити, крутити, згинати, обертати», похідного від **uer* – «вертіти, крутити» [1, т. 2; с. 352]. Те, що корінь **uer(e)g* землеробської семантики, підтверджує пізніше вживання слова *верства*. У СУМ – «верства заст. Ряд снопів, покладених горизонтально, шар соломи, сіна в стогу і т. ін.» [7, т. 1, с. 331]. Таким чином, ми вважаємо що назві *вересень* допоміг закріпитися у мові саме зв'язок із землеробською семантикою: рослина *верес* росте не у всіх регіонах країни, а звуконаслідувальне дієслово *верскати* не могло стати надійним темпоральним маркером.

Велика кількість асоціацій на назву *вересень* (27%) пов'язана з ойкодонімом *школа* (ойкодонім – власна назва будівлі (від гр. ойкодом – будівля) [4]. З процесом навчання 24% асоціативних зв'язки: *навчання, домашні завдання, початок навального року, вчитель, заняття, закінчення канікул, уроки, школярі*. Герортонім *День знань*, що має пряме відношення до шкільних занять, присутній у 5% асоціацій. Інші види і наслідки діяльності представлені у 12% асоціацій: *консервація, робота, урожай, запаси*. Первинне значення назви, пов'язане з рослиною верес, виявлено в 2% реакцій. Фітоніми *айстри, квіти, цветы (рос.)* наявні у 7% асоціацій. Антропоніми *люди, діти* налічують 5% асоціацій. Несприятливі погодні умови зумовили 8% асоціацій: *дощ, холод*. Овочі і гриби спостерігаються в 3% асоціацій: *гриби, картопля*. Емоційний стан респондента проявляється в асоціації *радість* (2%).

Назва *жовтень* пов'язана з сезонними процесами у рослин – жовтінням листя. «Прасл. **zblkneti* зі значенням 'псуватися, гіркнути, блікнути (про зелень), де *pe-ti* – дієслівні суфікси» [11, т. 3, с. 237]. Назва жовтого кольору в пісенній кольоросимволиці завжди означала журбу, а в назві місяця *жовтень*

цей колір символізує старість і відмирання, що засвідчує антропоцентричну складову менсоніма.

Реакцій, що пов'язані з первинним значенням кореня – 30%: *листя, жовте листя, жовтий, колір, листопад, лист клена*. Несприятливі погодні умови лягли в основу 21% асоціацій: *дощ, холод, болото, мряка*; сприятливі – у 4%: *прохлада* (рос.), *тепло*. Слухові асоціати показові для реакції *тиша* (6%), запахів (2%) – *запах повітря*. Різні види діяльності зумовили 6% реакцій: *відрадженьня, збирають жнива, навчання*. Темпороніми представлені у 6% реакцій: *скоро зима, барви осені, бабине літо*. Ойкодонім *школа* склав 2% асоціацій. 6% асоціацій зумовили агроніми *осенний сад* (рос.), *сад*. Овочі дали 6% асоціатів *гарбузи, овочі*, страви 2%: *гарбузова каша та пироги*, фрукти 2%. 8% асоціацій зумовлено зоонімами: *павутиння, відліт птахів, птахи*. Відфітонімі асоціації (2%) – *клен*.

Менсонім *листопад* «пора опадання листя з дерев» – спільнослов'янське слово, яскравий приклад перенесення назв природних процесів і явищ на назви місяців. За часів Київської Русі місяць, називався *груднем*, а сучасний *грудень* – *студнем*. Лист від і.-є. дієслівного кореня *lei- «випускати паростки, розпускатися» [10, т.1; с. 473-474]. *Падати* першоджерело і.-є. *ped-: *rod- «наступати ногою; знаходитися під стопами ніг; стопа». Відповідники: д.-інд. *padám* «слід ноги, відбиток» [10, т.2; с.103]. У давнину наші пращури погоду на зиму визначали за листям осики: якщо воно лягає лицьовою стороною вверх – до студеної зими, виворітною догори – зима буде теплою, а якщо і так, і так – то на помірну зиму, таким чином в мотиваційних ознаках відстежується прогностична складова.

Первинним значенням лексеми *листопад* було відірване *листя* під ногами (падати – знаходитися під ногами). Асоціацій, що відповідають цьому значенню ВАЕ виявив 20%: *листя, опадання листків, опале листя, листопад, падолист*. Несприятливі атмосферні явища спостерігаються в 50% реакцій: *дощ, сирість, приморозки, холод, вітер, перший сніг, болото, грязюка, заморозки, іній, темно, тумани, холодний вітер*. Виявлено темпоральні маркери (6%): септонім *день морозяний*, періоді оніми *зима* (рос.), *кінець осені, осінь*. Геортонім *День студента* відстежується в 3% асоціативних реакцій. З одягом і предметами побуту пов'язано 7% асоціацій: *куртки, плед, теплий одяг, камин* (рос.). З діяльністю респондентів простежується зв'язок у 4% асоціацій: *навчання, в'язання* (рос.). Емоційний стан проявляється в асоціаціях *сум, унілість* (3%).

Назва *грудень* (гроудѣнь) відома з праслов'янської мови. Загальноприйнята етимологія – від *груда* (grudъ(-a) – грудка, мерзла земля [1, т.1, с. 604]. ЕСУМ фіксує лексеми *grođь* і *greda* з чергуванням голосних. В українській мові рідковживане *груд* – пагорбок, означало також насип, настил з колод, поміст і пов'язане з *greda* – жердина [1, т.1; с. 608]. Праслов'янське **gręda* мало значення 'поміст, перекладаина, мурована стіна, грядка, мілина, острів, узвишшя' і співвідносилось з латинським *grunda* – 'дах, стріха, дахові крок-

ви» [3, т. 3, с. 104]. *Гряда* спочатку мала значення ‘сухий пагорб’ на болотистій місцині чи рівнині, потім штучний насип, настил з колод, остаточно – продовгувате підвищення. Пор. *груз* (*грузія*) – первинна назва болота, *груд* – ‘горб, сухий луг, суходіл, сіно з сухого луку’ [1, т. 1; с. 603]. Одна з народних назв листопада – *грязень*, тоді наступний проміжок зимового часу, коли мороз із грязюки грудки робить – *грудень*.

З різноплановими предметами, що стали атрибутами новорічних свят, пов’язано 17% реакцій ВАЕ: *подарки* (рос.)/*подарунки*, *новорічна свічка*, *прикраси*, серед атрибутів фітоніми *ялинка*, *мандарини*. Спостерігаються міфонімічні асоціації (3%): *сніговик*, *снігурка*. Безпосередньо діяльністю людини та її наслідками зумовлено 5% асоціацій: *сесія*, *приготування до свят*, *привітання з Новим роком*, *підсумок*. Емоційний стан *радість*, *очікування* проявляється в 3% реакцій. Назви страв і солодоців відстежуються у 3% асоціацій: *пирог*, *цукерки*.

Назви місяця *стичень* і *січень* певний час вживались як синоніми, хоча *стичень* вважається застарілим. *Сікти* – ‘рубати що-небудь на дрібні частини чимсь гострим; подрібнювати’ та ‘відрубувати, відтинати; відсікати’. *Сечиво* у значенні ‘*топор*’ зафіксовано І. І. Срезневським [8]. Латинське *seco* – ‘зрізаю, розрізаю, розсікаю’, *secare* – ‘сікти’, *secures* – ‘сокира’ [3, т. 3; с. 289]. Лексема *січень* з розвитком значення набуває семантичного забарвлення ‘сильний (сікучий) мороз’. *Скипень* – лютий мороз [3, т. 2, с. 434]. Можливо, за аналогією до *скипень* і викристалізувалась у сучасній українській літературній мові назва *січень* (від *сікти* – *сікучий мороз*). Таким чином, відбір, закріплення і кодифікація варіантів назви другого місяця зими в українців відбувалася за прив’язками до сезонних господарських робіт.

За наслідками ВАЕ назва *січень* у сучасних українців має асоціативні реакції переважно із назвами свят та святковою атрибутикою. В реакціях маємо назви свят та вказівки на них (37,5%), міфоніми та похідні назви *Коляда/колядники* – 3%. Ядро вербальних асоціацій також складають реакції на позначення несприятливих погодних явищ (29%): *мороз*, *сніг*, *холод*, *вітер*, *завірюха*, *замет*, *заметіль*. Святкові атрибути (13%): *ялинка* відстежується у 4% реакцій, *подарунки* 9%. У складі асоціацій позначені назви святкових обрядових страв (9%): *Кутя*, *12 страв*.

Лексема *лютий* як назва місяця не виявлена в давньоруських пам’ятках, можна припустити, що вона походить з староукраїнської мови. Протягом тривалого часу *лютий* мав форму *лютень*, яка навіть у словниках ХІХ – початку ХХ ст. фіксується першою паралельно з назвою *лютий*. *Лютень* мав проформу *l’ut-ъn-jъ*, тоді зрозумілий прикметник до сучасної назви місяця – *лютневий*. *Лютий* – єдина назва прикметникової форми поміж усіх сучасних українських менсонімів. В старослов’янській мові лексема *лютий* позначала спочатку будь-якого хижого звіра [2]. Походження з кімер. ІІІІ (<**luto* ‘гнів, лютість’) або з і.-е. **leu-*, **leuē-*, **lēu-*, ‘відділять, відрізати, камінь’ [11, т.6, с. 102-103].

Семантичною ознакою, з якою пов'язане значення «злий, жорстокий», могло бути «твердий» або «швидкий різкий рух».

Ядро асоціативних реакцій на назву *лютій* складають лексеми зі значенням негоди, несприятливих атмосферних явищ (75%): *мороз, вітер, сніг, холод, гололедиця, віхола, дощ, крига, метелиця, мряка, метель* (рос.), *ожеледиця, перемети, ожеледь, сльота, сніговій, хуга, хурделиця, хуртовина*. Очікування сприятливої погоди знайшло відображення в реакціях *сонячно, скоро буде тепло* (2%). Темпоральні асоціації (12%) утворені темпонімами *зима, закінчення зими, початок весни* (5%), менсонімом *холодний місяць* (2%), септонімами *день довше, дні сонячні* (3%), *ночі морозні* (2%). Маємо асоціації, пов'язані зі святковими атрибутами (5%): *сладости* (рос.) *торт, подарунки*, з Днем Валентина або сімейними святами – індивідуальні реакції (4%): *сім'я, любов*.

Висновки і перспективи дослідження. Кожен місяць оцінюється з точки зору сприятливості-несприятливості особисто для респондента. У менсонімів з різким коливанням температур, тепла і холоду, серед асоціативних реакцій несприятливі погодні явища складають: *жовтень* (21%), *листопад* (50%), *січень* (29%), *лютій* (75%).

Серед асоціатів на назви весняних місяців переважають фітонімі і відфітонімі: наприклад, у 34% асоціацій на назву *березень*, крім назви *береза*, фігурують різні квіти – «*котики*», *перші квіти, проліски, ветка мимозы, підсніжники, тюльпани*), квіти і дерева відслідковуються у 55% реакцій на назву *квітень* і в 42% на назву *травень*. Лексико-семантичне поле «ягоди» простежується у 29% реакцій *червня*. Актуальними геортонімами (назвами свят) серед реакцій за частотністю відстежуються *Різдво* (7), *День Перемоги* (7), *Новий рік* (5), *8 Березня* (5), *Великдень* (3), *День знань* (2) реакції, інші свята отримали по одній реакції: *Водохреще, Святий вечір, Старий Новий рік, Щедрий вечір, День матері, День космонавтики*. Як бачимо, *День Перемоги*, актуальний у свідомості українців на рівні *Різдва*. Тому говорити про заміну *Дня Перемоги* *Днем пам'яті і примирення* (який взагалі не представлений в реакціях) було б завчасно. Вагомою залишається кількість асоціацій, що пов'язана як із різними видами діяльності *робота, відраджання, навчання, консервація*, так і з формами відпочинку: *пікнік, вечірка, природа* та ін. Найбільша кількість реакцій з назвами різних видів діяльності виникає на назву *серпень* (26%).

Час мислиться знаковими подіями. Якщо *вересень* в період формування назв мав мотиваційні чинники, пов'язані з рослиною *верес*, криком птаства, що відлітає, чи обмолотом зернових (*верештати*), то в сучасному суспільстві вербальні реакції на менсонім *вересень* представлені переважно ойкодонімом *школа*. Довговічність і прозорість назви місяця забезпечує зумовленість видами діяльності та фенологічними спостереженнями. Те, що людина не просто живе в часі, а пропускає його крізь себе, засвідчує наявність різнопланових емотивних асоціацій: якщо *травень радість і кохання*, *липень – щось м'яке і добре*, то *листопад сум і унілість*, а *грудень радість і очікування, казка*.

Результати, що постають з проведеного ВАЕ, дозволяють зробити висновки, що менсоніми не є замкнутою і сталою системою онімів. Асоціації сучасних носіїв мови показують наявність реакцій на менсоніми як суто темпоральними маркерами: періодінімами, септонімами, геортонімами, так і фітонімами, зонімами, космонімами, ойкодонімами, міфонімами, порейонімами. Отже, локальна хрононімія – рухлива система, що вносить своє розуміння у феномен часу. Традиційна українськомовна картина світу являє собою органічне поєднання циклічного та лінійного часовідчуття, з домінування першого над останнім, що співвідноситься із гармонійним співіснування людини і природи.

Література

1. Етимологічний словник української мови: у 7-ми т. / упоряд.: Р. В. Болдырев; гол. ред.: О. С. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1982 – 2012.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Огієнко І. І. Етимологічно-семантичний словник української мови / І. І. Огієнко; за ред. Юрій Мулик-Луцик. – Вінніпег: Trident Press Ltd, 1979 – 1994.
4. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М.: Наука, 1978. – 198 с.
5. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка: в 2 т. / А. Г. Преображенский. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1959.
6. Скуратівський В. Т. Український народний календар / В. Т. Скуратівський. – К.: Техніка, 2003. – 384 с.
7. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1. – С. 331–332.
8. Срезневский И. И. Материалы для Словаря древнерусского языка: в 3 т. / И. И. Срезневский. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958.
9. Супрун А. Е. Введение в славянскую филологию / А. Е. Супрун. – Минск: Выш. шк., 1989. – 480 с.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер; под ред. Б. А. Ларина. – 2-е изд., стереотип. – М.: Прогресс, 1986 – 1987.
11. Шевчук С. В. Назви місяців у російській та українській мовах [Електронний ресурс] / С. В. Шевчук // Культура мови. – 2016. – № 6. – Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine16-6.pdf>.
12. Этимологический словарь современного русского языка; составитель А. К. Шапошников: в 2 т. – М.: Флинта: Наука, 2010.
13. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы: в 13 т. / уклад. В. Л. Авілава [і інш.]; рэд. Г. А. Цыхун. – Мінск: Беларус. навука, 1978 – 2010.

References

1. The etymological dictionary of the Ukrainian language: in the 7th volume (1982), [Etymologichnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy: u 7-my t.], uporjad.: R. V. Boldyrjev; gol. red.: O. S. Mel'nychuk, Kyiv, Naukova dumka, 1982 – 2012.
2. Zhajvoronok, V. V. (2006), Signs of the Ukrainian ethno-culture: a dictionary-directory [Znaky ukrai'ns'koi' etnokul'tury: slovnyk-dovidnyk], Kyiv, Dovira, 2006, 703 p.
3. Ogijenko, I. I. (1979–1994), The etymologically-semantic dictionary of the Ukrainian language [Etymologichno-semantichnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy], Vinnipeg, Trident Press Ltd, 1979 – 1994.
4. Podol'skaja, N. V. (1978), Dictionary of Russian onomastic terminology [Slovar' russkoj onomasticheskoi terminologii], Moscow, Nauka, 1978, 198 p.
5. Preobrazhenskij, A. G. (1959), Etymological dictionary of the Rus language: in 2 volumes [Jetimologicheskij slovar' russkogo jazyka: v 2 t.], Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej, Moscow, 1959.
6. Skurativ's'kyj, V. T. (2003), Ukrainian People's Calendar [Ukrai'ns'kyj narodnyj kalendar], Kyiv, Tehnika, 2003, 384 p.

7. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols (1970–1980), [Slovník ukraїns'koi' movy: v 11 tt.] / AN USSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. – K.: Naukova dumka, 1970–1980. – Т. 1. – S. 331–332.
8. Sreznevskij, I. I. (1958), Materialy dlja Slovarja drevnerusskogo jazyka: v 3 t. / I. I. Sreznevskij. – M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovaroj, 1958.
9. Suprun, A. E. (1989), Introduction to Slavic linguists [Vvedenie v slavjanskuju filologiju], Minsk, Vysh. shk., 1989, 480 p.
10. Fasmer, M. (1986–1987), the etymological dictionary of the Rus language [Jetimologičeskij slovar' russkogo jazyka], Moscow, Progress, 1986–1987.
11. Shevchuk, S. V. (2016), Names of months in Russian and Ukrainian languages [Nazvy misjaci v rusijs'kij ta ukraїns'kij movah], [Electronic resource], Access mode: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine16-6.pdf>.
12. Etymological dictionary of the modern Russian language (2010), [Jetimologičeskij slovar' sovremennogo russkogo jazyka], A. K. Shaposhnikov : v 2 t, Moscow, Flinta, Nauka, 2010.
13. The etymological dictionary of the Belarusian language: 13 tons (1978–2010) [Jetymalagichny slownik belaruskaj movy: v 13 t.], V. JI. Avilava, G. A. Cyhun. – Minsk : Belarus. navuka, 1978 – 2010.

Yarotskaya G. S., Azulai E. A.

ETHYMOLOGICAL, ETHNOCULTURAL AND COGNITIVE ASPECTS OF THE UKRAINIAN MENSONYMS

The aim of the paper is to identify etymological, ethnocultural and cognitive features of mensonyms of the Ukrainian language, to define the leading associations for the names of months. The objects of investigation were the cognitive components of the origins of the names of months in the Ukrainian language. The subject of the study is the codified names of months of the Ukrainian language and associative responses to these names. The result of the study is clarification of the origins of the names of months and classification of various associative responses to them. It was determined that the names of months are not a closed system of onyms and their temporary markers are changing along with new key activities. Conclusions: every month is evaluated from the viewpoint of favorability / unfavorability for the respondent; it possesses evaluative characteristics. Time is perceived through significant events in the life of society. While 'veresen' used to have motivational components about it in the time when the names were shaped, related to the plant heather ('veresk'), the calls of migrating birds, or the threshing of grains ('vereshtaty'), in the modern society verbal responses to the mensonym 'veresen' are predominantly represented by the oikodonym 'school'. The names of months are not a closed and uniform system of onyms, the associations are represented by purely temporal markers as much as by fitonyms, zoonyms, cosmonyms, oikodonyms, mythonyms. The study's practical application is adding to the associative dictionary of the Ukrainian language.

Key words: names of months, Ukrainian language, free associative experiment, etymology, chrononyms.